

Зоран Ранковић, Милосав Вешовић (Београд)

Семантика придева *Apistos* у Јеванђељима и посланицама св. ап. Павла.

Кључне речи:

Нови завети, *apistos*, пасивно значење, активно значење, невероватан, неверљив, нехришћанин, јеретик.

У раду се анализира семантички развој придева *apistos* у јеванђељима и посланицама ап. Павла од значења који не верује, неверљив до супстантива у значењу нехришћанин, незнабожац и јеретик, лажни учитељ, и дају се српскословенске преводне паралеле.

Придев *ἄπιστος* у *Светоме Исху Новога завета* показује два значења, потенцијално и активно. Његово потенцијално значење „невероватан“ посведочено је само на једном месту – да 26, 8.

Много фреквентнија и специфичнија у *Новоме завету* је употреба придева *ἄπιστος* са активним значењем „који не верује, неповерљив, сумњичав“. Како би се ова његова употреба потпуније сагледала, предочићемо у основним цртама узајамни однос негативних образовања *ἄπιστος* / *ἄπιστέω* / *ἄπιστία* и оних позитивних *πιστός* / *πιστεύω* / *πίστις* у *Новоме завету*.

Негативне речи *ἄπιστος* (23 пута), *ἄπιστεῖν* (8 пута) и *ἄπιστία* (11 пута) знатно су оскудније заступљене у *Новом завету* у

поређењу са својим позитивним панданима из исте лексичке породице: *πιστός* (67 пута), *πιστεύειν* (243 пут) и *πίστις* (243 пута) (Ваиет 1988, 1332). Овакав бројчани однос, између осталог, казује да новозаветна употреба ових негативних термина у великој мери зависи од њихових позитивних пандана. Треба истаћи и да за семантичку анализу групе *ἄπιστος* / *ἄπιστία* / *ἄπιστεῖν* на располагању стоје само грчки текстови хеленизованих Јевреја, будући да за негативне термине не постоје хебрејски предлошци (Евнт 1992, 290).

Када је реч о активном значењу придева *ἄπιστος* у *Новоме завету*, издвајају се одређена места у контекстима која ваља пажљиво испитати. Погледајмо их редом.

У опису јављања васкрслога Господа Исуса Христа ученицима, међу којима је био и апостол Тома, придев *ἄπιστος* се, као и придев *πιστός*, употребљава у односу на васкрсење:

422

εἶτα λέγει τῷ Θωμᾶ· φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος ἀλλὰ πιστός.

„...и не буди неверљив него веруј“ (Јн 20, 27).¹

Надаље, у *Јеванђељу њо Марку*, Исус се жали на *γενεὰ ἄπιστος* „нараштај који не верује, неверљив, сумњичав, маловеран“:

καὶ ἀπεκρίθη αὐτῷ εἰς ἐκ τοῦ ὄχλου· διδάσκαλε, ἤνεγκα τὸν υἱόν μου πρὸς σέ, ἔχοντα πνεῦμα ἀλαλόν· καὶ ὅπου ἐὰν αὐτὸν καταλάβῃ ρήσσει αὐτόν, καὶ ἀφρίζει καὶ τρίχει τοὺς ὀδόντας καὶ ξηραίνεται· καὶ εἶπα τοῖς μαθηταῖς σου ἵνα αὐτὸ ἐκβάλωσιν, καὶ οὐκ ἴσχυσαν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτοῖς λέγει· ὦ γενεὰ ἄπιστος, ἕως πότε πρὸς ὑμᾶς ἔσομαι; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέρετε αὐτὸν πρὸς με.

„И одговори му (Исусу) један из масе: Учитељу, довео сам ти свога сина јер га је запосео дух који одузима моћ говора. И кад год га спопадне, баца га на земљу, а овоме удари пена на уста те шкргуће зубима и кочи се. Стога сам рекао твојим ученицима да га истерају [из мог сина], али они нису могли. А њима се [Исус] обрати речима: нараштају сумњичави (неверљиви, маловерни), докле ћу бити са вама? Докле ћу вас трпети? Доведите га мени“ (Мк 9, 17–19).

1) Превод на српски језик кроз читав рад је наш.

2010

Очито је да се ради о неверовању, боље речено о неповерењу или недовољном поверењу Јевреја из тог поколења у Христову мисију и његов Божански ауторитет. Карактеристично је и то да је на одговарајућим местима у *Матхејевом* (17, 14–18) и *Лукином Јеванђељу* (9, 38–41) ова жалба, тачније спој *γενεὰ ἄπιστος*, проширена придевом *διεστραμμένη* (пасивним партиципом перфекта глагола *διαστρέφω*): *ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη*, „нараштају сумњичави и покварени“.

То проширење *καὶ διεστραμμένη* синтагме *γενεὰ ἄπιστος* највероватније има свој узор у *Сеΐθηγαῖνιῖι*, у једној Мојсијевој молитви:

ὅτι ὄνομα Κυρίου ἐκάλεσα· δότε μεγαλωσύνην τῷ Θεῷ ἡμῶν. Θεός, ἀληθινὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ κρίσεις· Θεός πιστός, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία, δίκαιος καὶ ὁσιος Κύριος. ἡμάρτοσαν οὐκ αὐτῷ τέκνα μωμητά, *γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη*.

„Јер призвах име Господње: узвеличајте Бога нашега. Пошто је Бог, истинита су дела његова, и сви путеви његови су судови; веран је Бог, и нема неправде у Њему, преведан и свет је Господ. Нису Њему сагрешила деца достојна прекора, нараштај наopak и покварен“ (ПонЗ 32, 3–5).

Наведену старозаветну формулу *γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη* срећемо у *Новоме завету* на месту које може помоћи да се боље схвати функција придева *διεστραμμένη* у споју са *γενεὰ ἄπιστος*:

Πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν, ἵνα γένησθε ἀμεμπτοὶ καὶ ἀκέραιοι, τέκνα Θεοῦ ἀμωμα μέσον *γενεᾶς σκολιᾶς καὶ*

*διεστραμμένης, ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς
φωστῆρες ἐν κόσμῳ...*

„Чините све без гунђања и премишљања да будете беспрекорни и чисти, непорочна чеда Божја усред поквареног и наопаког нараштаја, међу којима сијате као звезде у свету“ (Фил 2, 14–15). Ова формула на црквенословенском српске редакције гласи: *посредѣ рода стрѣньтива и развращена* (Деч 26; Деч 27; САНУ 281; САНУ 351; НБС 643). Поред *стрѣньтивъ* црквенословенски превод за *σκολιάς* је *лукавъ < loкaвъ : посредѣ рода люкава и развращена* (Матичин апостол). Оба изворно значе „увијен, кривудава“, као и грчки предложак (ЕСРЈ 2 2004, 532). Реч *развращан* је дослован превод за *διεστραμμένος*, али по смислу би била ближа значењу „изопачен“ (где опет имамо значење скретања са правог пута, искривљивања и сл.).

Изразито религијског карактера и по многоме најважнија новозаветна употреба придева *ἄπιστος* јесте она која служи за означавање *неверника, незнабожаца, нехришћана*, уопште свих оних који се налазе изван Цркве, што је у корелацији са употребом придева *πίστος* са активним значењем. У оваквој употреби, придев *ἄπιστος* долази и као придев, али најчешће као супстантив *οἱ ἄπιστοι* који представља сталну ознаку за *незнабошце, нехришћане*.

То посебно долази до изражаја у посланицама апостола Павла, на оним местима где хришћанима даје савете за новонастале ситуације у којима долазе у контакт са људима изван њихове заједнице – људима које Павле по правилу одређује као *(οἱ) ἄπιστοι*. Погледајмо какве су све то ситуације и каква је улога придева *ἄπιστος* у њима.

Када један од супружника не припада хришћанској заједници:

Τοῖς δὲ λοιποῖς λέγω ἐγὼ οὐχ ὁ Κύριος· εἴ τις ἀδελφὸς *γυναῖκα* ἔχει *ἄπιστον* καὶ αὕτη συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ’ αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν· καὶ γυνὴ εἴ τις ἔχει *ἄνδρα ἄπιστον* καὶ οὗτος συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ’ αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω τὸν ἄνδρα. ἡγίασται γὰρ ὁ *ἄνθρωπος ὁ ἄπιστος ἐν τῇ* *γυναικὶ* καὶ ἡγίασται *ἢ γυνὴ ἢ ἄπιστος ἐν τῷ ἀδελφῷ*· ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστιν, νῦν δὲ ἅγια ἐστιν. εἰ δὲ ὁ *ἄπιστος* χωρίζεται, χωρίζεσθω· οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν τοῖς τοιοῦτοις· ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς ὁ Θεός.

423

„А осталима говорим ја, а не Господ: ако неки брат има жену нехришћанку и она се слаже да живи с њим, нека је не отпушта. И ако нека жена има мужа нехришћанина и он пристаје да живи с њом, нека га не отпушта. Јер је муж нехришћанин освећен у жени [хришћанки] и жена нехришћанка освећена у брату [хришћанину]; ваша деца би иначе била нечиста, а овако су света. Ако нехришћанин жели да се раздвоји, нека се раздвоји; брат или сестра у таквим случајевима нису ропски везани јер вас је Бог позвао на мир“ (1 Кор 7, 12–15).

Када се хришћани међусобно суде пред нехришћанима, тј. пред незнабожачким судијама:

πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. οὕτως οὐκ ἔνι ἐν ὑμῖν οὐδεὶς σοφός, ὃς δυνήσεται διακρίναι ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται καὶ τοῦτο *ἐπὶ ἀπίστων*;

„Говорим на вашу срамоту. Зар заиста нема међу вама ниједног мудрог који ће моћи да пресуди између своје браће?

Него се брат суди са братом и то пред незнабошцима (нехришћанима)“ (1 Кор 6, 5–6).

Када на хришћанску службу дођу људи који не припадају Цркви:

ὥστε αἱ γλώσσαις εἰς σημεῖον εἰσιν οὐ τοῖς πιστεύουσιν ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις, ἢ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν. Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ πάντες λαλῶσιν γλώσσαις, εἰσέλθωσιν δὲ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε;

424

„Тако су језици знак не за оне који верују (хришћане), него за нехришћане, а дар пророштва не за нехришћане, него за оне који верују (хришћане). Ако се, дакле, сабере сва Црква на једно место, па сви почну да говоре језицима, а уђу неупућени и нехришћани, зар неће рећи да сте сишли с ума“ (1 Кор 14, 22–23)? За овакву употребу и религијски карактер придева ἄπιστος веома је индикативан на овом месту спој са именицом ἰδιῶτης.

Када хришћанин буде позван на гозбу од стране човека изван Цркве:

εἰ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

„Ако вас неко од нехришћана позове [на гозбу] и желите да идете, једите све што вам се изнесе и ништа не испитујте због савести“ (1 Кор 10, 27).

На нешто тежем месту, које се и тумачи на више начина, οἱ ἄπιστοι су изједначени са οἱ ἀπολλυμένοι:

εἰ δὲ καὶ ἔστιν κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς

ἀπολλυμένοις ἐστὶν κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσεν τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.

„Ако је наше Јеванђеље и сакривено, сакривено је онима који пропадају, нехришћанима којима је бог овога света заслепио разум да не виде светлост Јеванђеља славе Христове, који је икона Бога“ (2 Кор 4, 3–4) – (Уп. тумачења: EWNT I 1992, 294; тако и Bauer 1988, 171. Нешто другачије: Bauer 1988, 1742; 242).

А од ознаке за нехришћане па до ознаке за лажне учитеље био је потребан само један корак.

На још једноме месту у Новоме завету може се, по нашем мишљењу, уочити такав семантички развој од значења „неверници, нехришћани“ ка значењу „лажни учитељи, јеретици“:

πάντα καθαρὰ τοῖς καθарοῖς τοῖς δὲ μεμιαμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις. Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι.

„Чистима је све чисто, а опогањенима и јеретицима (неверницима) ништа није чисто него су им и ум и савест опогањени. Исповедају да знају Бога али га се делима одричу будући да су гнусни и непослушни и за свако добро дело неспособни“ (Тит 1, 15–16).

Највероватније и апостол Павле на већ размотреном месту (2 Кор 4, 3–4) у полемичком тону циља на своје противнике у Коринту.

Стекавши тако изузетан религијски значај, придев *ἄπιστος* у новозаветној традицији може у извесном смислу обухватати и порочност. Тако се овај придев јавља у каталогу порока, што је још једна од новина узрокованих новозаветним контекстом:

Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις· τίς γὰρ μετοχή δικαιοσύνης καὶ ἀνομία, ἢ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελιάρ, ἢ τίς μερίς πιστῶ μετὰ ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ἡμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐσμεν ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς καὶ αὐτοὶ ἔσονται μου λαός.

„Не вуците са неверницима туђи јарам; јер шта заједничко имају праведност и безакоње? Или, какву заједницу има светлост са тамом? Каква је сагласност између Христа и Велиара? Или, какав удео има верник (хришћанин) са неверником (нехришћанином)? Како се храм Божји слаже са идолима? Јер, ми смо храм Бога живога, као што Бог рече: међу њих ћу се настанити и ходити и бићу Бог њихов, а они ће бити мој народ“ (2 Кор 6, 14–16).

Најзад, „неверници“ су они који ће бити осуђени на последњем суду. Размотримо најпре место у *Јеванђељу по Луки*:

ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· χρονίζει ὁ κύριός μου ἔρχεσθαι, καὶ ἄρξῃται τύπτειν τοὺς παῖδας καὶ τὰς παιδίσκας, ἐσθίειν τε καὶ πίνειν καὶ μεθύσκεσθαι, ἦξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ἢ οὐ προσδοκᾷ καὶ ἐν ᾧρᾳ ἢ οὐ γινώσκει, καὶ διχοτομήσει αὐτὸν καὶ

τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει.

„Ако пак онај слуга каже у свом срцу: мој господар оклева да дође, те почне да бије слуге и слушкиње, да једе и пије и да се опија, доћи ће господар онога слуге у дан када не очекује и у час који не зна па ће га располутити и одредити му место међу неверницима“ (Лк 12, 45–46).

Паралелна епизода у *Јеванђељу по Маџеју* (24, 48–51) садржи, уместо *μετὰ τῶν ἀπίστων*, вероватно старији обрт *μετὰ τῶν ὑποκριτῶν*, што говори да је у овом контексту реч о онима који бивају осуђени на последњем суду, тако да облик *ἄπιστοι* у Лукиној епизоди тешко може значити „неверни“ (у опозицији према придеву *πιστός* у Лк 12, 42); сматрамо да и у овом случају придев *ἄπιστος* треба схватити у значењу „неверник, нехришћанин“. У релевантним речницима *Новога завета* за придев *ἄπιστος* на овом месту се даје активно новозаветно значење „неверник“ (Вајер 1988, 171; ВДАГ 2000, 104; ЕВНТ I 1992, 295). Могуће је и да је у овим преводима реч *неверни* употребљена у њеном црквенословенском значењу „онај који не верује у некога или нешто“, као нпр. за *неверној Тому*. С друге стране, преводни еквивалент *оупокрити* који се на овом месту налази у најстаријем српском јеванђељу – Мирослављевом (Мирослављево јеванђеље, л. 121) и Никољском (Никољско јеванђеље, 57) можда нас може упућивати на значење из народног и савременог језика „онај ко је изневерио некога или нешто“. Узгред буди речено, и у руском језику ова лексема има слично значење ономе из нашег народног (Даљ II 1979, 47; Словар I 1999, 675).

Специфична и уобичајена новозаветна употреба придева *ἄπιστος* по којој су (οἱ)

425

ἀπιστοί „неверници, нехришћани“, као и његова посебна повезаност са страшним судом, говоре у прилог томе да реч οἱ ἀπιστοί у *Ойџкровењу* (21, 8) треба превести са „неверници“.

Српскословенски превод овог придева је, осим већ наведених одступања, уједначен. Прегледали смо четири српскословенска јеванђелска текста и то један из 12. века (Мирослављево јеванђеље) и три из 14. века (Никољско јеванђеље, САНУ 1 и НБС 643) и шест српскословенских превода Апостола и то један из 13. века (Матичин апостол), три из 14. века (Деч 26, Деч 27, НБС 643) и два из 15. века (САНУ 281, САНУ 351). На српскословенски језик овај придев преведен је придевом *невѣрнь*. Само је на једном

месту – Мт 24, 51 – употребљена преводна лексема *оупокритъ* и то у два изворника – Мирослављевом (*и честь его съ оупокриты положить*) и Никољском јеванђељу (*и честь его съ оупокрѣти положить*).

Из наведенога може се наслутити лепеза значења придева *ἀπιστος*. Како у јеванђелском тексту тако и код апостола Павла овај придев има суптилна значења, управо, карактеристична за *Светио ѿисмо Новоја завейи*. Српскословенски језик даје, уз два одступања којим продубљује значење, уједначен превод овога придева. Српски језик у овом случају својим лексичким благом даје могућност за превод који прати смисао текста, поруку, тачно преносећи мисао изворника.

summary

Σ The Semantics of the Adjective *Apistos* in the Gospel and in the Epistles of St. Apostle Paul.

The adjective *Apistos* in the New Testament reveals two meanings, potential and active. The potential meaning “incredible” has been testified in one place only. The use of this adjective with its active meaning “who does not believe, distrustful, suspicious” is much more frequent. This adjective is also used as a substantive with the meaning “pagans, non-Christians, gentiles” but meaning “heretics, false teachers”, as well. This article deals with the stated meanings of this adjective and shows the parallel translations in old Serbian texts.

Извори:

- Мирослављево јеванђеље – Мирослављево јеванђеље. Издао Љуб. Стојановић. – Беч 1897.
 Никољско јеванђеље – Никољско јеванђеље. На свијет издао Ђ. Даничић. – У Биограду у
 Државној штампарији 1864.
 САНУ 1 – 14. век; Српска Академија наука и уметности Рс 1.
 нбс 643 – Четворојеванђеље и праксапостол, поч. 14. века; Народна библиотека Србије Рс
 643.
 Матичин апостол – последња четвртина 13. века; пергамент; Библиотека Матице српске Рс
 184.
 Дечани 26 – прва четвртина 14. века; пергамент.
 Дечани 27 – 1360/70.
 САНУ 281 – друга четврт. 15. века; Српска Академија наука и уметности Рс 281.
 САНУ 351 – друга четврт. 15. века; Српска Академија наука и уметности Рс 351.

427**Литература:**

- Bauer 1988: **Bauer W.** Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur, 6., völlig neu bearbeitete Auflage, hrsg. von K. Aland u. B. Aland. – Berlin : New York 1988.
 ВДАГ 2000: **Arndt W. F. / Gingrich F. W. / Danker F. W.** A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature, third revised edition (based on **W. Bauer's** Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur, sixth edition). – Chicago : London 2000.
 Даль II 1979: **Даль Владимир.** Толковый словарь живого великорусского языка : Т. 1–4. Том II. И–О. – Москва : Русский язык 1979. – 779 с.
 ЕВНТ 1992: Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament I–III, hrsg. von H. Balz und G. Schneider. – Stuttgart : Berlin : Köln 1992.
 ЕСРЈ 2004: **Фасмер М.** Этимологический словарь русского языка 1–4. Перевод с немецкого и дополнения академика РАН О. Н. Трубачева. – Москва 2004. – 4-е издание.
 Словар I 1999: **Словарь русского языка.** В 4-х томах. Том I. А–Й. – Москва : Русский язык: Полиграфресурсы 1999. – 4-е издание, стереотипное. – 702 с.
 Press on behalf of the Harvard Divinity School. – Vol. 72., No. ½. – P. 101–122.
 Шмеман 2004: **Шмеман, Александар.** За живот света. – Света гора Атонска: Манастир Хиландар. – 107 с. – Оригинал: Schmemmann, Alexander. For The Life of The World: Sacraments and Orthodoxy. – Crestwood, New York: St Vladimir's Seminary Press, 1973.